

УДК: 08.01.04.330.332(447.82)

DOI:

Богдан Шевчик, доктор економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Львівського торговельно-економічного університету

Олександр Свінцов, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Юрій Вовк, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КУЛЬТУРНІ СЕНСИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто питання культурних сенсів економічних систем. З'ясовано основні складові економічних систем. Виявлено, що культура як складова людської природи є аксіологічним континуумом екзистенціальних сенсів людського буття, що забезпечує інтегральну ідентичність на рівні свідомості (релігійна культура, національна культура тощо) та систематизацію поведінкових патернів у соціальних інституціях (економічна культура, політична культура, утилітарна культура тощо). Культура невіддільна від буття, бо вона власне ним і є як його причинність і його факт. Культура починається як особливий імпульс свідомості, усвідомлення парадоксу доцільності людського існування, де життя постає абсурдом перед лицем смерті, а сама смерть – абсурдом перед лицем свідомості, котра несе інтуїцію вічності. Тому скрізь і завжди культура виступає формою відповіді на виклик смерті як досвід осягнутої міри знятої суперечності між буттям і небуттям на користь утвердженого буття через опанування вогню, винайдення колеса, знарядь праці і поділу праці, приручення тварин, будівництва жила, зміну ландшафту і, врешті-решт, пізнання і зміну людиною самої себе.

Ключові слова: культура; економіка; економічна система; наукове мислення; інтегральна воля; метафізика.

Рис. 1. Літ. 14.

Bohdan Shevchyk, Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Theoretical and Applied Economics Department,
Lviv University of Trade and Economics

Oleksandr Svintsov, Doctor of Sciences (Economics),
Professor of the Management and Economics Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Yuriy Vovk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Management and Economics Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

CULTURAL SENSES OF ECONOMIC SYSTEMS

The article considers the issues of cultural meanings of economic systems. The main components of economic systems are clarified. The concept of the integral power of the Spirit, the only Will to Life of the World (according to Arthur Schopenhavr), for the manifestation of the manifested, is polarized at the level of the principle of actualization in the triune sequence of completed will: 1) as the will to power (according to Friedrich Nietzsche); 2) as the will to meaning (according to Victor Frankl); 3) as the will to the truth (according to Hryhoriy Skovoroda).

It was found that culture is a component of human nature, which is an axiological continuum of existential meanings of human existence, which provides an integral identity at the level of consciousness (religious culture, national culture, etc.) and systematization of behavioral patterns in social institutions (economic culture, political culture, utilitarian culture, etc.). Culture is inseparable from being, because it is itself as its causality and its fact. Culture begins as a special impulse of consciousness, as an awareness of the paradox of the expediency of human existence, where life appears as absurd in the face of death, and death itself – as absurd in the face of consciousness, which carries the intuition of eternity. Therefore, everywhere and always culture is a form of response to the challenge of death as an experience of the achieved degree of removed contradiction between being and non-being in favor of established being through mastering fire, inventing the wheel, tools, tools and division of labor, domestication of animals, construction of veins, landscape change and after all, the knowledge and change of man himself.

Keywords: culture; economy; economic system; scientific thinking; integral will; metaphysic.

Постановка проблеми. Культура має свідомості, спосіб світорозуміння, власне матеріальні форми праксеологічної призначення у світі тут і тепер і, відповідно, волю актуалізації, але виступає суто до дії в умовах обмеженого вибору засобів та духовним явищем буття, зумовлюючи стан можливостей. Якщо розглядати культуру з точки

зору онтологічного підходу, то єдиною субстанціональною основою кожної культури, що будь-коли існувала чи буде існувати, є Першопарадигма – Логос – Слово, яке було на початку всього і через яке усе постало [4]. Слово як акт зманіфестованої Істини, що стала оселею кожного буття. Логос як Суб'єкт абсолютного пізнання усього можливого як імпліцитно даного, постає як Суб'єкт абсолютного творення усього дійсного – Дух Животворящий – синтез чистої ідеї та Єдиної Волі до Життя, абсолютної Істини та абсолютного Добра [1].

Аналіз основних досліджень та публікацій.

Актуальність питань, пов'язаних із проблемою вивчення культурних сенсів економічних систем підтверджується великою кількістю публікацій на цю тему в сучасній науковій літературі. Особливості формування основних складових економічних систем відображені у працях Е. Райнерта, Й. Шумпетера, С. Бентама, Ф. Ліста, О. Крупського, Ю. Стасюка, П. Лепака, Е. Александрова, Т. Сухорукова, Е. Мокряка, О. Славина та ін. Проте незважаючи на наявність достатньо великої кількості робіт з дослідження означених питань, є підстави стверджувати, що в науковій літературі мало уваги присвячено вивченню культурних сенсів економічних систем.

Метою статті є дослідження впливу культурних складових на економічні системи.

Вклад основного матеріалу. В умовах матеріальної дійсності інтегральна воля до життя може проявитися лише у дисипативному поляризованому континуумі, де наявність одного полюса слугує опозиційно-стимулювального підставою розвитку іншого. Так постає індивідуальне. Так інтегральна сила Духа, єдина Воля до Життя Світу (за Артуром Шопенгауером), для маніфестації проявленого, поляризується вже на рівні принципу актуалізації у триєдиній послідовності звершеної волі: 1) як воля до влади (за Фрідріхом Ніцше); 2) як воля до сенсу (за Віктором Франклом); 3) як воля до правди (за Григорієм Сковородою) [12].

Отже, якщо в умовах матеріальної дійсності розвиток можливий лише у дискретно поляризованому просторі, то, відповідно, і розвиток культури має здійснюватись у біатрактивно-дихотомічному континуумі. А це означає, що дихотомічний принцип зумовлює розвиток культури не в лінійній, а в циклічній хронології історичного буття, де послідовними хвилями по чергово змінюють один одного у біфуркаційно-фазових переходах і модифікаціях два основні типи культури (за Питиримом Сорокіним): чуттєва та ідеаційна, проявляючись

як два виміри єдиної Світової Волі до Життя як волі до влади, волі до сенсу та волі до правди.

Воля до влади реалізується у дихотомічному просторі соціокультурної динаміки як: 1) воля до влади над світом через нарратив чуттєвої культури; 2) воля до влади над самим собою через нарратив ідеаційної культури [3]. Перший аксіологічний нарратив – воля до влади над світом – маніфестує образ світу як радикально змінене природне середовище для максимального задоволення утилітарно-гедоністичного комфорту досконалого споживача-егоїста. В інтелектуальній історії світової культури цей нарратив втілювали філософські школи: епікурейці, евідемоністи, гедоністи, кініки, софісти, утилітаристи та сучасний економічний мейнстрім: неоліберали, неоконсерватори, неокласики, неокейнсіанці, неонституціоналісти, нові ліві, соціал-демократи та інші [6]. Другий аксіологічний нарратив – воля до влади над собою – маніфестує образ світу, де доцільність людського втручання у природу є усвідомленим результатом духовного зусилля самопізнання та самовдосконалення [13]. Втілювався філософськими школами: піфагорійцями, стоїками, неоплатоніками, гностиками, християнськими монахами орденами, суфійськими орденами, а також у таких течіях економічної думки, як: національна система політичної економії Фрідріха Ліста та представників німецької історичної школи, “філософія господарства” Сергія Булгакова, еволюційна економічна теорія Йозефа Шумпетера, українська фізична економія Подолінського-Руденка, Інший канон Еріка Райнерта, “Синя економіка” Гюнтера Паулі та ін.

Наступний рівень реалізації Світової Волі до Життя – це воля до сенсу. Сенс – це усвідомлення доцільності свого існування тут і тепер. Сенс постає у свідомості як осмислення пережитого, розуміння того, якою мірою цінність прожитої ситуації заповнила душу, зумовлюючи думку і дію. Сенси бувають: екзистенціальні, утилітарні та онтологічні. Перші відображають реакцію людини на факт виклику сукупності обставин у поточній життєвій ситуації. Другі відображають когнітивну здатність раціонально-прагматичного оцінювання прикладних шансів якісної зміни власного життя в обставинах виклику часу [8]. Треті організують саморефлексію у напрямі пізнання вищої доцільності існування: чого саме в обставинах місця і часу хоче від мене Провидіння. Пізнання утилітарного сенсу відбувається у двох ментальних вимірах світорозуміння: 1) як адаптація індивіда до зовнішнього тиску обставин

виклику, змінити який неможливо; 2) як асиміляція сили виклику для реалізації бажаної дійсності, наприклад, зміну природного довкілля через технологію для поліпшення гедоністичного комфорту. Онтологічні сенси відображають такий тип рефлексії, коли когнітивний акт спрямовується не лише на пошук причиновості життєвої ситуації як феномена буття, а й водночас на з'ясування доцільності можливих способів відповіді на виклик. Вибір доцільної відповіді обумовлюється розумінням Першопарадигми буття і подій у ньому [10]. Першопарадигма ж впливає з імпліцитного феномена духовної природи людини під назвою “нормативний ідеал” можливості абсолютного добра, що виступає коригуючим чинником когнітивного акту як голос совісті. Образно кажучи, пізнання онтологічного сенсу зводиться до розуміння того, чого від тебе через ситуацію хоче Бог.

Нарешті третій найвищий рівень реалізації Світової Волі до життя, котрий виступає конститууючим чинником усієї праксеологічно-відтворювальної діяльності суспільства відповідного типу культури, – це воля до правди. Ця воля формується як акт сублімації у свідомості сукупності екзистенціальних сенсів буття у формі референтного співвідношення особистого досвіду та нормативного ідеалу. Так, зокрема, для чуттєвої культури екзистенціальні сенси конститууються утилітарними сенсами і оформлюються у волютивний принцип “договірної правди”. Для ідеаційної культури екзистенціальні сенси конститууються онтологічними сенсами і оформлюються у волютивний принцип “іманентної правди”.

Принцип “договірної правди” виступає засадничою підвалиною систематизації узгоджувально-синергетичного ефекту сукупності поведінкових патернів в інституціональну систему контрактних відносин. Контракт є обмежувальним зобов'язанням у часі, що втрачає чинність після досягнення максимальної взаємної вигоди, узгодженої попередніми переговорними домовленостями. Сторони контракту виступають не як особи, а як суб'єкти права. Контракт має безособову форму, де люди уподібнюються атомам і молекулам неживої природи, що притягуються і відштовхуються механічно. Світ і природа для утилітарної свідомості сприймаються як механічний агрегат, де, в ім'я виправданого егоїзму, із природою можна робити все, що завгодно. Знеособлені атомізовані актори ринкових відносин сприймають собі подібних лише як джерело особистої наживи, що приносить тимчасову чуттєву насолоду, яку утилітарна філософія трактує як щастя,

і яку, за визначенням Єремії Бентама, мають обслуговувати розум і закон [7].

Ми стверджуємо, що суспільство “договірної правди” як домінуючої ерзац-форми усіх суспільних відносин, постало як наслідок особливого різновиду гріха, який у веданті називається “авідь'я” – метафізичне нецтво як логічний наслідок розвитку ментальності чуттєвої культури. Чим це зумовлено? Розпочати треба з того, що між духом історичної епохи, який через культуру наративує сенси буття, та волютивним актом створеної людською працею реальності, лежить слово – передусім, мова філософії і науки. Ця мова сучасного світу виявляє аксіологічні та парадигмальні проекти буття на основі розуміння часу, простору й історії.

Наукове мислення чуттєвої культури сприймає час як універсальний модус буття, поза яким нічого не існує. Стріла часу невідворотна, наростаюча, контрсахологічна, односпрямована. Уся повнота актуального буття зосереджена у миттєвості, до якої і після якої – небуття. Вічності не існує, а буття у послідовних миттєвостях часу – це вічне становлення без мети у собі. Світ – це арена спонтанного становлення, вічного прагнення задоволення через привласнення і споживання як сенс життя, де джерелом збагачення є атомізований знеособлений, кількісно уніфікований у тварності як єдиному вимірі волі до життя, ринковий актор – досконалий егоїст як нормативний ідеал буття чуттєвої культури. Простір бачиться кількісно однорідною протяжністю механічно сконструйованого агрегату природи, де всі компоненти взаємозамінні: нема незамінних людей, адже усі вони лише знеособлені атоми мінових відносин, підрахункові машини насолод, коліщатка і гвинтики неживого Всесвіту. Якщо все кількісно уподібнене через тотальне знеособлення у споживацтві як сенсі життя, тоді будь-що, що вносить резонанс в ентропійну егалітаризацію існування, трактується як зазіхання на свободу, антигуманізм, ксенофобія, націоналізм, загроза демократії, будь-що, що апелює до людяності понад її тварність, наприклад: національна культура і ментальність, національна духовність, патріотизм, консерватизм, традиціоналізм тощо. Розуміння буття як кількісно уподібненого становлення без мети у собі, без якісних відмінностей, які сприймаються як загроза, спричинює становлення парадигми присилуваної єдності. Таке мислення породило комунізм, фашизм, націонал-соціалізм та сучасний глобальний мондіалізм, де право бути собою мають лише содоміти і дегенерати.

На протигагу цьому суб'єкт волі до життя на

основі принципу “іманентної правди”, якого ми визначаємо як когнітарія, виступає носієм цілком іншого, протилежного нормативного ідеалу, плекає інші цінності, усвідомлює інші сенси та виношує інший образ бажаного світу як альтернативний до виродженого аксіологічно-парадигмальний проєкт. Універсальною формою усього наявного у світі когнітарій вважає не час, а вічність. Когнітарій ставить питання так: якщо час є рух становлення, де точка рухом творить лінію, лінія – площину, площина – тіло, а що своїм рухом творить тіло? Якщо простір – це протяжність розмежованого, де точка – розріз лінії, лінія – розріз площини, площина – розріз тіла, то розрізом чого тоді є тіло? Отже, є щось, що зумовлює доцільність руху в часі та диференціацію у просторі. Когнітарій виходить з ідеї абсолютної реальності Творця усього сущого. Когнітарій усвідомлює міру деградації світу чуттєвої культури в її завершальній, обскураційній фазі, де профанічне оцінює сакральне, невігластво висловлюється про мудрість, а досконалий атомізований знеособлений егоїст, – плід прогресуючого хаосу буття і свідомості, – диктує Всесвіту його закони, керуючись амбіціями збоченого інтелекту [11]. Ідеаційна свідомість когнітарія – контрутилітарна: він не ставить мету отримання за будь-яку ціну сентиментального чуттєвого задоволення від діяльності обміну і привласнення, а шукає в кожному праксеологічному акті об’єктивний зміст вчинку, який є мірою втіленого добра. Утилітаристське суб’єктивне почуття задоволення є не абсолютною цінністю людського прагнення скрізь, завжди і у всьому, а лише показником міри досягнутої через вчинок мети, котра і є об’єктивним змістом дії. Наприклад: ми беремо участь у лікуванні дитини [5]. І якщо результатом наших зусиль є її одужання, ми переживаємо задоволення від своїх дій. Бенгамівський утилітаризм навпаки стверджує, що дійсною метою лікування дитини з нашою участю було не її одужання, а наше задоволення. Таким чином, симптом успіху – задоволення – утилітаристи трактують як єдину кінцеву, абсолютну мету будь-якого вчинку кожної людини скрізь і завжди [2]. Але ігнорувати об’єктивний зміст вчинку – проявлене добро – заради суб’єктивного почуття насолоди може лише довершений егоїст. І саме такий довершений абстрактний фантом досконалого егоїста, про все на світі поінформованого, що здатний на вчинок лише заради власної втіхи від привласненого грошового доходу – виступає практичним еталоном та нормативним ідеалом економічної науки чуттєвої культури.

Доцільно поставити питання: невже когнітарій – носій ідеаційного типу культурної ментальності – не має метою особисте матеріальне грошове збагачення? Частково – так, але для задовільної відповіді на це питання слід охарактеризувати контекст епохи, що сприятиме появі когнітаріату як меритократичного класу суспільства нооекономіки ідеаційної культури. Прогнозовано очікуваним наслідком розвитку інформаційно-інтелектуальних економічних систем постіндустріальної цивілізації шостого технологічного укладу нано-біо-інфо-техноконвергенції буде винайдення такої машини, яка буде здатна тотально витіснити живу працю людини зі сфери як матеріального виробництва, так і надання послуг, завдяки здатності створювати вартості в режимі нульових граничних витрат. А це означає, що у підсумку уся сукупність робочої сили інтелектуального порядку, носієм якої є людина, буде зосереджена в одній-єдиній сфері економіки, де жодна машина ніколи не зможе замінити людину – у сфері духовної творчості. Яким би не був потужним штучний інтелект, він зможе лише здійснювати досконалу обробку інформації, але не здатний через одкровення об’являти Лик Живої Істини як знамення історичного часу. Поява когнітаріату стане відповіддю людини на виклик техногенного світу, претензію машини визначати і підпорядковувати тканину душі і нерв духа людського існування. Когнітарій знає, що історія має есхатологічну мету, де кінець старого світу є початком нової якості життя. Ця нова якість виявляється як мотив Волі до Життя Абсолютної Ідеї Світу, даної у пізнання через Живий Логос Творіння. Метою творчих прагнень когнітарія є не жадоба утилітарного комфорту, а здатність через творчість у слові примножувати нові змісти життя [14]. Якщо світ є систематизована єдність, умережена зв’язками, де все іманентно всьому, то має існувати Надсистемне Начало абсолютної повноти вселенського буття як зреалізована єдність усіх можливих взаємоузгоджених змістів буття, зосереджених в органі синтезу Абсолюта – Серці Всесвіту. Мотивом діяльності когнітарія є усвідомлювана неповнота зреалізованого в акті творчості образу світу, де між змістом вчинку у сенсі можливості втілення абсолютного добра, та нормативним ідеалом досконалого буття не досягнуто цілковитої тотожності. Тому когнітарій продукує такий інтелектуальний продукт, споживна вартість якого є не просто додатком до буття як техногенно-інноваційне знання, а становить органічну єдність буття та його значення, що є ідеальним аспектом цінності, онтологічної новизни буття у слові об’явленої істини.

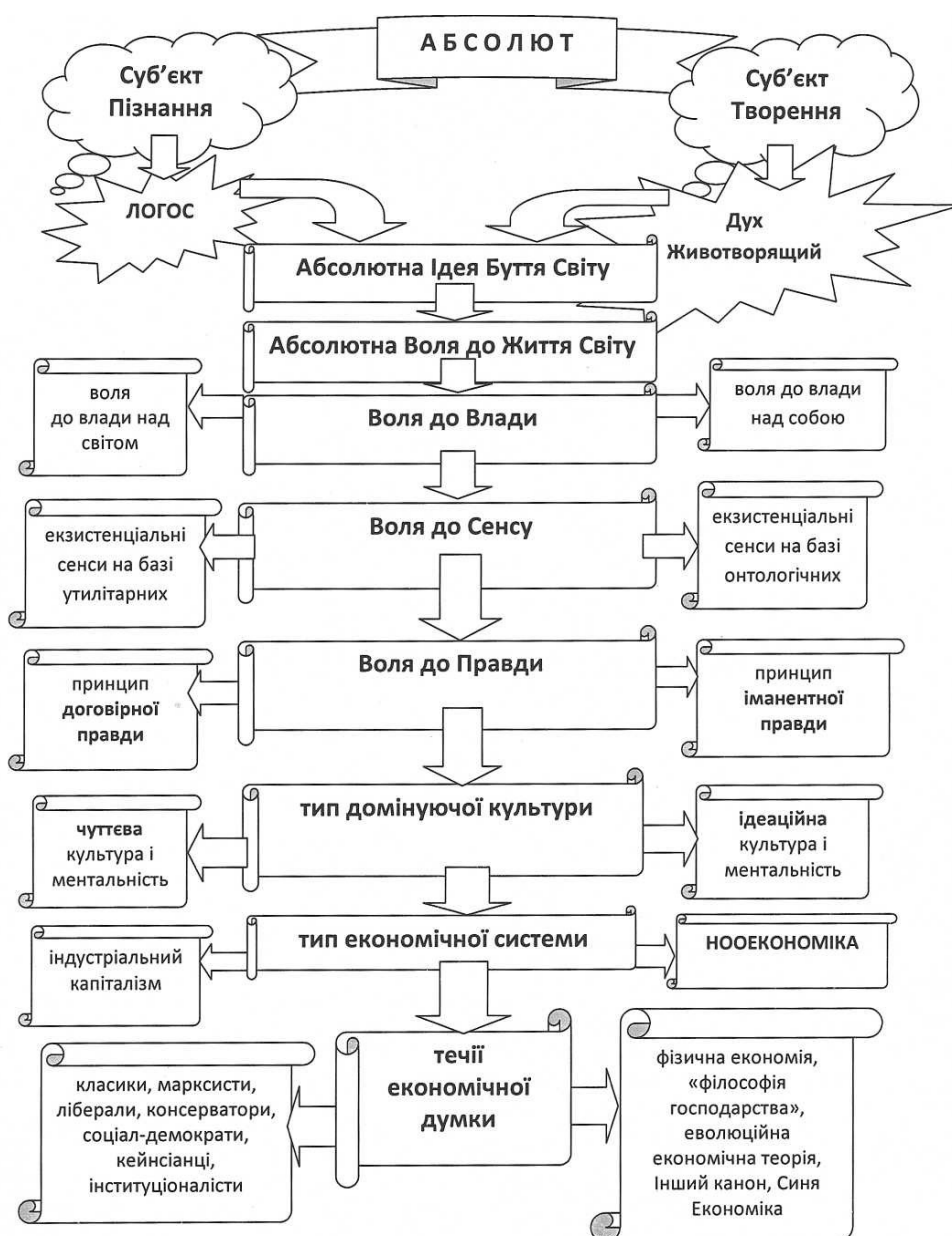

Рис 1. Еволюція метафізичних сенсів Буття Світу та їх соціокультурно-економічна актуалізація

Висновки. Отже, в онтологічній новизні спродукованого когнітарієм слова виявляється парадигмальний аспект ідеаційного розуміння часу та історії, а через них – і призначення людини у світі. Крізь призму вічності час – це процес наростаючої мізерії буття, рух від первозданної повноти якісного змісту нерухокої онтології вічності у напрямі дифузії духу до цілковитої уніфікації усіх і всього у знеособлено кількісній одноподібності, де мільйони атомів – лише різні відтінки сірого, де явлений світ є лише наростаючим комплексом аморальних аномалій

від поганого до гіршого. Когнітарій передчуває наближення “кінця історії”, чує гул копит Вершників Апокаліпсису, але знаючи, що історичний час має циклічну природу, емануючись із вічності і поглинаючись нею після того, як мовою культурної епохи, у якій сконцентровано духовний ресурс становлення живого у проміжку часу, було сказано усе, що передбачалося для якісного оновлення буття світу, він, – когнітарій, – очима розуму бачить світанкову зорю світу нового, а вухом серця чує пісню його пологів, і тоді він, – когнітарій, – вкладаючи бачене очима

розуму і почуте вухом серця у голос совісті, – продукує Слово, досвід пізнаної Істини, вписаний як Символ на штандарт Традиції посеред мерзоти запустіння, – Слово, здатне повторно запалити вогні на вівтарях у Храмі Предків, щоб освітити дорогу спасіння для земних нащадків, Шлях Великого Повернення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія: Частина 1. Загальна економічна теорія; Частина 2. Спеціальна економічна теорія / підручник. Київ: Ніка-Центр. Ельга, 2000.
2. Беляєв О.О., Бебело А.С. Політична економія: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 328 с.
3. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: підручник. Київ: Знання, 2007. 403 с.
4. Гальчинський А. С., Єщенко П. С. Економічна теорія: Підручник. Київ: Вища школа, 2007. 503 с.
5. Гатальська С. М. Філософія культури. Підручник. Київ: Либідь, 2005. 328 с.
6. Громова Т. М., Мацелюх Н.П. Макроекономіка: навч. посіб. Київ: ДІА, 2012. 261 с.
7. Кормич Л. І., Багацький В. В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ ст.): навчальний посібник. Харків: Одіссей, 2002.
8. Кравець М. С., Семашко О. М., Піча В. М. та ін. Культурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації / За заг. ред. В. М. Пічі. Львів: "Магнолія плюс", 2003. 235 с.
9. Культурологія: Хрестоматія / Сост. П.С. Гуревич. Москва: Гардарика, 2000.
10. Культурологія: навч. посіб. / В. І. Абрамов, Б.Г. Мачульський, Т.С. Пітякова та ін. Київ: КНЕУ, 2007. 376 с.
11. Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура ХХ ст.: навч. посібник. Київ: Знання, 2002. 214 с.
12. Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Іванова К. А. Культурологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 390 с.
13. Українська та зарубіжна культура: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ, 2003. 367 с.
14. Флиэр А.Я. Культурологія для культурологов: учебн. пособие для магистров и аспирантов. Москва: Академический проект, 2000. 496 с.
15. Шевнюк О. Л. Культурологія: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2004. 353 с.

REFERENCES

1. Bashnianyn, H.I., Lazur, P.Iu. & Medvediev, V.S. (2000). Politychna ekonomiiia: Chastyna 1. Zahalna

ekonomichna teoriia; Chastyna 2. Spetsialna ekonomichna teoriia [Political economy: Part 1. General economic theory; Part 2. Special economic theory]. Textbook. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Bieliaiev, O.O. & Bebelo, A.C. (2001). Politychna ekonomiiia: navch. posibnyk [Global Economy: textbook]. Kyiv, 328 p. [in Ukrainian].

3. Bochan, I.O. & Mykhasiuk, I.R. (2007). Hlobalna ekonomika: pidruchnyk [Global Economy: textbook]. Kyiv, 403 p. [in Ukrainian].

4. Halchynskyyi, A. S. & Yeshchenko P. S. (2007). Ekonomichna teoriia [Economic theory: textbook]. Kyiv, 503 p. [in Ukrainian].

5. Hatal'ska, S. M. (2005). Filosofiiia kultury [Philosophy of Culture]. Textbook. Kyiv, 328 p. [in Ukrainian].

6. Hromov, T. M. & Matseliukh, N.P. (2012). Makroekonomika: navch. posib. [Macroeconomics: textbook. manual]. Kyiv, 261 p. [in Ukrainian].

7. Kornych, L. I. & Bahatskyi, V. V. (2002). Kulturolohiia (istoriia i teoriia svitovoi kultury XX st.): navchalnyi posibnyk [Culturology (history and theory of world culture of the twentieth century): a textbook]. Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Kravets, M. S., Semashko, O. M. & Pich, V. M. et al. (2003). Kulturolohiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv I-IV rivniv akredytatsii [Culturology: a textbook for students of higher educational institutions of I-IV levels of accreditation]. (Ed.). V. M. Pichi. Lviv, 235 p. [in Ukrainian].

9. Kulturologiya: Khrestomatiya (2000). [Culturology: Anthology]. (Ed.).P.S. Gurevich. Moscow. [in Ukrainian].

10. Kulturolohiia: navch. posib. (2007). [Culturology: textbook]. V. I. Abramov, B.H. Machul'skyi, T.S. Pitiakova et al. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].

11. Miednikova, H. S. (2002). Ukrain'ska i zarubizhna kultura XX st.: navch. posibnyk [Ukrainian and foreign culture of the XX century: textbook. manual]. Kyiv, 214 p. [in Ukrainian].

12. Podolska, Ye. A., Lykhvar, V. D. & Ivanova, K. A. (2005). Kulturolohiia: navchalnyi posibnyk [Culturology: a textbook]. Kyiv, 390 p. [in Ukrainian].

13. Ukrain'ska ta zarubizhna kultura: navch.-metod. posib. dlia samost. vyvch. Dystypliny (2003). [Ukrainian and foreign culture: teaching method. manual for self. studied disciplines]. Kyiv, 367 p. [in Ukrainian].

14. Flier, A. Ya. (2000). Kulturologiya dlya kulturologov: uchebn. posobie dlya magistriv i aspirantov [Culturology for culturologists: textbook. manual for Masters and Postgraduate students]. Moscow, 496 p. [in Russian].

15. Shevniuk, O. L. (2004). Kulturolohiia: navchalnyi posibnyk [Culturology: a textbook]. Kyiv, 353 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2021

